

LỊCH SỬ NGHIÊN CỨU NGUYỄN ĐÌNH CHIỂU – NHÌN LẠI VÀ HƯỚNG TỚI

Hoàng Thị Cương

Khoa Tiếng Việt và Văn hóa Việt Nam, Học viện Khoa học Quân sự

Tóm tắt. Bài viết sử dụng phương pháp lịch sử chức năng để tổng thuật lịch sử nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu từ cuối thế kỉ XIX cho đến hiện nay và chỉ ra các khuynh hướng nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu của từng giai đoạn. Từ kết quả của tổng thuật, chúng tôi nhận thấy rằng giới nghiên cứu đã chú ý rất nhiều đến các phương diện chủ nghĩa yêu nước và chủ nghĩa anh hùng trong sáng tác của Nguyễn Đình Chiểu, tuy nhiên ít người để ý tới khía cạnh chống chủ nghĩa thực dân của thơ văn ông. Nguyễn Đình Chiểu được phần lớn giới nghiên cứu và độc giả tôn vinh như một nhà thơ yêu nước vĩ đại trong kỉ nguyên tiền thuộc địa, nhưng tới nay, mới có rất ít người nghiên cứu ông với tư cách là tác giả tiên phong của bộ phận văn học đấu tranh chống chủ nghĩa thực dân.

Từ khóa: Phương pháp lịch sử chức năng, tác giả tiên phong, văn học, yêu nước, chống chủ nghĩa thực dân.

1. Mở đầu

Cho đến thời điểm này nghiên cứu văn và đời Nguyễn Đình Chiểu đã có một lịch sử nghiên cứu hơn một thế kỉ và cũng đã có hẳn 1 công trình nghiên cứu về vấn đề này đó là *Lịch sử tiếp nhận Nguyễn Đình Chiểu* của Lê Văn Hỷ xuất bản năm 2017 [1]. Từ 1982 trong công trình *Thư mục về Nguyễn Đình Chiểu* [2] thì con số đó đã là 554 đơn vị, do Nguyễn Đình Chiểu với tư cách là 1 trong những tác gia của văn học Việt Nam đã được nhà trường hóa từ lâu nên con số bài viết, công trình về ông ước đoán đã hơn 1000. Đến thời điểm này đã có các luận án tiến sĩ (phó tiến sĩ) chọn Nguyễn Đình Chiểu làm đối tượng nghiên cứu. Đó là Nguyễn Phong Nam 1994 [3], Lê Văn Hỷ 2015 [1], Nguyễn Phước Hoàng 2016 [4] và Tạ Thị Thanh Huyền 2019 [5]. Các luận văn đại học và cao học có liên quan ít nhiều đến Nguyễn Đình Chiểu ở các cơ sở đào tạo trên cả nước, theo sự bao quát mà chúng tôi được biết thì con số đã trên dưới 100. Do vậy, trên tinh thần kế thừa có chọn lọc thành tựu của những người đi trước và để tránh sự trùng lặp hay cố sức đẩy vào một cánh cửa đã mở, trong bài viết này, chúng tôi chỉ tập trung khảo sát bình diện tiếp nhận của giới nghiên cứu qua những cột mốc tiêu biểu.

Các công trình của những người đi trước về vấn đề này có thể kể đến: Viện Văn học 1964 [6], Nguyễn Lộc 1971 [7], Lê Thuốc 1973, Đông Tùng – Thiệu Sơn 1973, Vũ Đức Phúc 1973 [8], Vũ Quang Vinh - Tôn Thảo Miên 1979 [9], Lê Trí Viễn 1982 [10], Trần Thị Ngọc Hiếu 1982, Hoàng Nhân 1982 [11], Nguyễn Phong Nam 1997 [3], Nguyễn Ngọc Thiện 2001 [12], Lâm Văn Bé 2006 [13], Lê Văn Hỷ 2017 [1] và Tạ Thị Thanh Huyền 2019 [5].

Mục đích hướng tới của chúng tôi khi nhìn lại lịch sử nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu là nhằm tìm hiểu xem giới nghiên cứu qua các thời kì đã giải quyết những vấn đề gì và còn những vấn đề gì chưa được giải quyết hay chưa được quan tâm đúng mức. Những vấn đề cần nghiên cứu

Ngày nhận bài: 1/10/2019. Ngày sửa bài: 17/11/2019. Ngày nhận đăng: 2/12/2019.

Tác giả liên hệ: Hoàng Thị Cương. Địa chỉ e-mail: hoangcuonghvkhs@gmail.com

và tiếp tục đặt ra đối với di sản văn chương Nguyễn Đình Chiểu sẽ được chúng tôi trình bày chi tiết trong mục 2.2 của phần Nội dung. Trong đó một trong những mục đích hướng tới của chúng tôi là giải quyết vấn đề khi đặt Nguyễn Đình Chiểu trong cái nhìn so sánh với hệ thống của văn học chống chủ nghĩa thực dân chống chủ nghĩa đế quốc thì ông sẽ được ghi nhận như một tên tuổi có nhiều cống hiến.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Nhìn lại quá trình nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu

Sáng tác của Nguyễn Đình Chiểu đã nhận được sự chú ý của người cùng thời, ngay từ năm 1866, khi nhà thơ còn sống G.Aubret đã sưu tầm và dịch tác phẩm *Lục Vân Tiên* ra tiếng Pháp. Bên cạnh người Pháp, trong giai đoạn này còn có sự đóng góp của học giả người Việt mà tiêu biểu là Trương Vĩnh Ký trong việc sưu tập và chỉnh lí văn bản và cho in bản dịch *Lục Vân Tiên* sang chữ Quốc ngữ năm 1889.

Từ đầu thế kỉ XX cho đến trước khi chuyên luận *Nỗi lòng Đồ Chiểu* của Phan Văn Hùm được công bố thì tình hình nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu khá bình lặng. Trong lịch trình nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu trước 1945 thì *Nỗi lòng Đồ Chiểu* của Phan Văn Hùm có một vị trí nhất định, đó là một cách đọc mới đối với sáng tác của Nguyễn Đình Chiểu và cũng là công trình có đóng góp khá lớn về phương pháp tiếp cận lần tư liệu trong bối cảnh học thuật Việt Nam thời thuộc địa.

Nguyễn Đình Chiểu trong những năm kháng chiến chống Pháp 1945-1954 có thể tìm thấy từ những tài liệu hiện còn qua các công trình sau: *Việt Nam văn học sử trích yếu* của Nghiêm Toàn (1949), *Văn học sử Việt Nam hậu bán thế kỉ thứ XIX* (1952) của Nguyễn Tường Phụng - Bùi Hữu Sùng, *Khởi thảo văn học sử Việt Nam - Văn chương chữ Nôm* (1953) Thanh Lăng. “Tiến trình lịch sử của sự tiếp nhận sáng tác Nguyễn Đình Chiểu trước và sau Cách mạng tháng Tám năm 1945 đã có những sự thay đổi nào đó là do chịu ảnh hưởng của những điều kiện lịch sử xã hội và tư tưởng của mỗi thời kì. (...). Những cố gắng của các nhà nghiên cứu giai đoạn này đã tạo cơ sở, tiền đề và những bước đi đầu tiên cho những thành tựu ở cả hai miền Nam - Bắc sau này” (1; tr. 82-84).

Miền Bắc từ 1954-1975, dưới sự lãnh đạo toàn diện của Đảng, quan niệm mỗi nhà văn là một chiến sĩ trên mặt trận văn hóa văn nghệ vẫn được tiếp tục và duy trì. Định hướng ấy chi phối toàn bộ nền văn học, bao gồm cả định hướng toàn bộ quá trình nghiên cứu và khai thác di sản truyền thống trong đó có Nguyễn Đình Chiểu.

Từ ngày hòa bình lập lại đến kỉ niệm 75 năm ngày mất cũng như dịp kỉ niệm 150 ngày sinh Nguyễn Đình Chiểu có các bài viết của Vũ Đình Liên, các tên tuổi khác viết về Nguyễn Đình Chiểu như Xuân Diệu, Hoàng Tuệ, Hoài Thanh. Kỉ niệm 5 năm ngày mất nhà thơ Nguyễn Đình Chiểu là một cột mốc trong lịch sử nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu không chỉ ở miền Bắc. Kết quả của dịp kỉ niệm này tập trung vào sách *Nguyễn Đình Chiểu tám gương yêu nước và lao động nghệ thuật* [8], có thể xem đây là đỉnh cao của quá trình nghiên cứu về Nguyễn Đình Chiểu cho đến trước ngày thống nhất đất nước. Lịch sử nghiên cứu các sáng tác của Nguyễn Đình Chiểu đến đây đã chuyển sang một giai đoạn mới, với việc tiếp thu và vận dụng những nguyên lí lí luận văn học mác-xít. Do vậy, có thể thấy trong các bình diện của Nguyễn Đình Chiểu thì bình diện nhà thơ chiến sĩ, nhà yêu nước được khẳng định với số lượng bài nghiên cứu áp đảo so với bình diện nhà thơ nghệ sĩ ngôn từ hay nhà giáo, lương y. Di sản của Nguyễn Đình Chiểu được khai thác và tiếp cận theo tinh thần câu thơ của Tố Hữu: *Bốn mươi thế kỉ cùng ra trận* như công trình *Lịch sử tiếp nhận Nguyễn Đình Chiểu* [1] đã chỉ ra.

Từ sau năm 1954 đất nước bị chia cắt thành hai miền Nam - Bắc với hai thể chế chính trị khác nhau. Đây là nguyên nhân, cơ sở xã hội, tiền đề cho quá trình tiếp nhận Nguyễn Đình Chiểu

trong đời sống nghiên cứu, phê bình của văn học ở các đô thị miền Nam giai đoạn 1954-1975.

Nguyễn Đăng Thục có lẽ là một trong vài người đầu tiên đề cập đến Nguyễn Đình Chiểu trong giai đoạn này, ngoài ông còn có Bùi Giáng, Hà Như Chi, Bằng Phong, Chim Hải Yến, Nguyễn Bá Thế, Thái Bạch, Nguyễn Khoa. Đáng chú ý nhất của giai đoạn này là hai công trình văn học sử của Phạm Thế Ngũ - *Việt Nam văn học sử giản ước tân biên* và *Bảng lược đồ văn học Việt Nam* (thượng - hạ 1967) [14] của Thanh Lăng. Hai công trình này là khá tiêu biểu và nổi bật nhất trong các công trình văn học sử xuất bản ở miền Nam giai đoạn 1954-1975 có đề cập đến Nguyễn Đình Chiểu như một đối tượng nghiên cứu, dù rằng trong đánh giá di sản văn chương cụ Đồ vẫn còn thiên lệch và phiến diện nhưng so với miền Bắc thì vẫn có khác và cả mới do bị quy định bởi một tầm đón nhận khác biệt.

Kỉ niệm Nguyễn Đình Chiểu tại miền Nam năm 1971, đã ra *Kỷ yếu Lễ kỉ niệm Nguyễn Đình Chiểu* cùng với bộ *Sưu tập những bài báo về Nguyễn Đình Chiểu* [15] và *Sưu tập bổ túc các bài báo về Nguyễn Đình Chiểu* [16] bộ sưu tập này đã tập hợp 79 bài viết về Nguyễn Đình Chiểu từ đầu thế kỉ đến năm 1971, các bài viết xuất phát từ miền Bắc - Việt Nam không có mặt trong bộ sưu tập này.

Đặc điểm xuyên suốt của quá trình nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu ở cả hai miền Nam - Bắc trong giai đoạn này là: “nếu miền Nam quê hương cụ Đồ nhưng việc sưu tầm, đánh giá có trách nhiệm và công phu về con người và tác phẩm Nguyễn Đình Chiểu lại là giới nghiên cứu miền Bắc. Bên cạnh đó, con người và tác phẩm của Nguyễn Đình Chiểu thường được miền Bắc đánh giá có tinh thần yêu nước và nhập cuộc, nhìn nhận thiên về con người chức năng thì miền Nam tuy cũng nói đến các nội dung trên nhưng lại khai thác một Nguyễn Đình Chiểu ân dật và yếm thế và thường dựa vào các tác phẩm cuối đời” [1;tr.128].

Do tính chất phong phú và phức tạp của các cách tiếp cận Nguyễn Đình Chiểu trong đời sống văn học sau 1975, chúng tôi tạm chia thành các khuynh hướng như: văn học sử, thể loại, thi pháp học.

Về văn học sử có các công trình của: Nguyễn Lộc, Lê Trí Viễn, Nguyễn. Q. Thắng, Nguyễn Văn Hào, Nguyễn Phong Nam, Nguyễn Phạm Hùng, Trần Nho Thìn (xem thêm [1; 129-139]).

Về hướng tiếp cận tác phẩm của Nguyễn Đình Chiểu dưới góc nhìn văn bản học tiêu biểu là công trình *Nguyễn Đình Chiểu toàn tập* gồm 2 tập, tập 1 năm 1980 và tập 2 năm 1982. Mỗi tác phẩm trong *Toàn tập* đều có *Lời dẫn* gồm lịch sử văn bản, xử lí văn bản và phân đoạn. Có thể cho rằng đây là bài nghiên cứu công phu về Nguyễn Đình Chiểu từ trước đến nay từ góc nhìn văn bản.

Khuynh hướng tiếp cận Nguyễn Đình Chiểu từ góc nhìn thi pháp học nổi bật hơn cả là công trình của Nguyễn Phong Nam: *Nguyễn Đình Chiểu từ điểm nhìn thi pháp học* (1997) [3].

Bên cạnh đó là hướng tiếp cận truyện Nôm Lục Vân Tiên từ góc nhìn thể loại với các bài viết của các tác giả: Nguyễn Ngọc Bích, Đoàn Xuân Kiên [11], Đinh Thị Khang, Lê Thị Hồng Minh, Nguyễn Thị Nhân. Bài viết *Bàn về Nguyễn Đình Chiểu người nghệ sĩ từ và trong truyện Nôm* của Trần Đình Hượu có những phát hiện mang tính gợi mở như khi xem xét trong tương quan với các truyện Nôm khác mà tiêu biểu là Truyện Kiều. Kiều Thu Hoạch trong *Truyện Nôm lịch sử phát triển và thi pháp thể loại* đã chứng minh truyện thơ này thuộc về truyện nôm bình dân.

Tình hình nghiên cứu thơ văn chống chủ nghĩa thực dân của Nguyễn Đình Chiểu

Nhìn vào các công trình nghiên cứu về Nguyễn Đình Chiểu cho tới thời điểm hiện nay thì cụm từ Nguyễn Đình Chiểu - nhà thơ yêu nước gần như đã được đóng đinh với tên tuổi của ông. Với tư cách là tác giả tiêu biểu nhất của dòng văn học yêu nước nửa cuối thế kỉ XIX không chỉ của khu vực Nam Bộ mà còn là của cả nước, lâu nay tên tuổi Nguyễn Đình Chiểu gắn liền với những cụm từ như : lá cờ đầu của thơ ca yêu nước, nhà thơ mù xứ Đồng Nai, thậm chí có lúc ông còn được diễn giải là người chiến sỹ trên mặt trận văn nghệ. Phần lớn các công trình

ngiên cứu về Nguyễn Đình Chiểu và di sản văn học của ông mới chỉ dừng lại ở việc mô tả ông là một trong những tác gia tiêu biểu nhất của dòng văn học yêu nước. “Tuy nhiên, đã đến lúc phải đặt ông trong tiến trình phát triển của văn học dân tộc, xác định mối quan hệ giữa cuộc đời và tác phẩm của ông với những gì xảy ra trước và sau ông, phải sử dụng những tiêu chí đặc trưng của văn học để phân tích, lí giải, xét đoán về ông với tư cách là tác giả văn học, chứ không phải như một người yêu nước thể hiện lòng yêu nước bằng văn học. Chúng ta phải xét ông như một tác giả của văn học yêu nước phải xem xét ông như một mắt xích, một khâu trung chuyển, một tiêu điểm quan trọng của tiến trình phát triển văn học” [17; tr.313].

Lâu nay trong nghiên cứu về tác giả này, giới nghiên cứu thường nhấn mạnh vào bình diện nhà thơ yêu nước và trong khi phân tích diễn giải thì ít nhiều có đề cập đến vấn đề chống chủ nghĩa thực dân (Pháp) trong các sáng tác của ông, có thể kể ra các bài viết ở miền Bắc những năm 1960 của các tác giả Tầm Vu (một trong những bút danh của Trần Văn Giàu), Trần Thanh Mai,...

Các nhà nghiên cứu miền Nam Việt Nam trong giai đoạn 1954-1975, ít nhiều cũng đề cập đến vấn đề chống thực dân trong thơ văn Nguyễn Đình Chiểu, và đáng chú ý là *Bảng lược đồ văn học Việt Nam*, [14] Thanh Lăng đã phân kì văn học theo thế hệ, văn học Việt Nam theo quan niệm của ông gồm hai thời kì lớn: thời đại cổ điển, từ thế kỉ 18 đến giữa thế kỉ XIX và thời đại mới từ 1862 đến 1945. Theo quan niệm này thì Nguyễn Đình Chiểu có mặt cả ở hai thời đại: cổ điển và mới, từ cách phân chia này, Thanh Lăng đã khảo sát tác giả Nguyễn Đình Chiểu ở hai thế hệ 1820 và 1862; Nguyễn Đình Chiểu ở thế hệ năm 1820 được nhìn nhận qua các tác phẩm như *Lục Vân Tiên*, *Ngư Tiều y thuật vấn đáp*, còn Nguyễn Đình Chiểu ở thế hệ 1862 là các bài thơ và văn tề, Thanh Lăng định danh Nguyễn Đình Chiểu thuộc văn chương thời thế, nhà văn đối kháng và còn là nhà đối kháng toàn diện. Khi khảo sát di sản văn chương Nguyễn Đình Chiểu, nhà nghiên cứu Thanh Lăng viết: “... ông tàn ác với phe địch, lắm khi bất công nữa. Đây là thái độ của Nguyễn Đình Chiểu đối với công giáo: Dân mà mê đạo Tây rồi/ Nước người muốn lấy mấy hồi phòng lo... Có lẽ trong số các nhà văn kháng chiến, không ai có cái giọng cứng rắn, hậm hực, tàn ác đối với thực dân cho bằng Nguyễn Đình Chiểu”. (...) “Nguyễn Đình Chiểu là nhà văn đối kháng điển hình nhất của thời kì đối kháng toàn diện này. Đó là kết tinh của một lối sống, lối tư tưởng, lối hành động một chiều” [14;tr.72].

Các nhà nghiên cứu nói trên tuy đều có đề cập đến nội dung chống thực dân trong sáng tác của Nguyễn Đình Chiểu nhưng phải đến Trần Ngọc Vương với tiểu luận *Những đặc điểm mang tính quy luật của sự phát triển văn học nhìn nhận qua sáng tác của một tác giả*, thì vấn đề trên mới được đặt ra một cách trực diện, nhà nghiên cứu này cho rằng: “Ông trở thành người mở đầu cho trào lưu văn học chống ngoại xâm, giành độc lập dân tộc nhân danh toàn bộ dân tộc chứ không nhân danh một bộ phận, một thiểu số nào” [17;tr.321]. Đây là bài viết có nhiều luận điểm và ý tưởng mới, sử dụng triệt để và nhất quán phương pháp loại hình và hệ thống, Tiểu luận cũng thẳng thắn chỉ ra về lí tưởng thẩm mỹ qua thái độ của Nguyễn Đình Chiểu với văn chương là không có gì mới lạ so với những nhà nho cùng thời và trước ông, Trần Ngọc Vương cũng cho rằng Dương Tử - Hà Mậu là tác phẩm xếp vào hạng yếu kém, ít có giá trị về mọi mặt. Bài viết này được viết nhân dịp 100 năm ngày mất cụ Đồ 1988, năm 1992 công bố rút gọn trên tạp chí Văn học và in toàn văn trong Văn học Việt Nam dòng riêng giữa nguồn chung (1997, 2018). Cũng trong tiểu luận này, Trần Ngọc Vương sau khi trình bày khái quát về những hạn chế của quá trình nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu thời gian qua, cho rằng đã đến lúc phải đặt ông trong tiến trình phát triển văn học dân tộc, xác định mối quan hệ giữa cuộc đời và tác phẩm với những gì xảy ra trước và sau đó, phải sử dụng những tiêu chí đặc trưng của văn học để phân tích lí giải, xét đoán về ông với tư cách tác giả văn học, chứ không phải như một chiến sĩ ái quốc lấy ngòi bút làm vũ khí, lấy văn học làm trận địa. Tác giả nêu lên những đóng góp quan trọng của Nguyễn Đình Chiểu về hệ thống chủ đề, đề tài, hình tượng văn học cơ bản, thể loại trong quá trình phát triển văn học Nam Bộ và văn học dân tộc. Theo Trần Ngọc Vương, chủ đề quán xuyến toàn bộ sáng tác Nguyễn Đình Chiểu là bảo vệ và thực hành Nho giáo, Nguyễn

Đình Chiểu chú ý đến những con người bình thường và đó là bước đột biến trong sự phát triển của văn học dân tộc. Hình tượng văn học cơ bản của Nguyễn Đình Chiểu là mẫu người trung nghĩa kết hợp với mẫu người anh hùng, với việc sáng tác ra hình tượng người anh hùng vô danh đại diện cho dân tộc, ông lại là người mở đầu và đứng ở vị trí tiên phong của trào lưu văn học chống ngoại xâm. Hệ thống thể loại mà Nguyễn Đình Chiểu có đóng góp là truyện Nôm và văn tế.

Gần đây nhất là ý kiến của Trần Hoa Lê trong *Giáo trình Văn học trung đại Việt Nam*, tập 2: “So sánh với các đỉnh cao của văn học yêu nước chống ngoại xâm thời trung đại trước đó: Thơ Thần, Dụ chư tỳ tướng hịch văn, Bình Ngô đại cáo... đây là lần đầu tiên người nông dân với hình dáng, tính cách, tình cảm, cảm xúc được bộc lộ cụ thể, rõ nét, trở thành trung tâm phản ánh, ca tụng; trở thành biểu tượng cho tình cảm yêu nước ghét giặc và ý chí giữ nước của dân tộc Việt Nam. Người nghĩa sĩ Cần Giuộc chính là tiền thân của hình tượng người nông dân kháng chiến trong văn học chống Pháp trong giai đoạn 1946-1954. Với ý nghĩa như vậy, bài văn tế của Nguyễn Đình Chiểu đã gia nhập nền văn học chống chủ nghĩa thực dân trên phạm vi toàn thế giới” [18;tr.329].

2.2. Hướng tới những khoảng trống trong nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu

Cho đến nay, những công trình nghiên cứu về Nguyễn Đình Chiểu với tư cách như một đại biểu có những đóng góp lớn lao vào bộ phận văn học chống chủ nghĩa thực dân, chủ nghĩa đế quốc còn rất ít như đã nêu trên đây. Do đó, đây là một thách thức lớn đối với chúng tôi khi tiến hành nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu với tư cách là đại diện tiêu biểu của văn học Việt Nam trong bộ phận văn học chống chủ nghĩa thực dân, chủ nghĩa đế quốc của nhân loại. Tuy nhiên, trong quá trình nghiên cứu này chúng tôi cũng thừa hưởng được nhiều những kết quả nghiên cứu quan trọng của các thế hệ nhà nghiên cứu trước đây cũng như đương thời, từ đó có những cách nhìn nhận đa chiều hơn, sâu hơn để làm nổi rõ vai trò của Nguyễn Đình Chiểu trong sự hình thành bộ phận văn học yêu nước chống chủ nghĩa thực dân vào nửa sau thế kỉ XIX ở Việt Nam. Về vấn đề này chúng tôi bước đầu đã cho công bố bài viết *Những hình tượng văn học cơ bản trong bộ phận văn học chống chủ nghĩa thực dân của Nguyễn Đình Chiểu*, *Nghiên cứu Văn học*, số 12. 2019.

Trên tinh thần hòa hợp hòa giải dân tộc, và cũng để đảm bảo tính toàn vẹn, hệ thống của vấn đề, chúng tôi nghĩ cần/ nên bổ sung những nghiên cứu của bộ phận ngoại biên/ hải ngoại về cụ Đồ như các bài viết về Nguyễn Đình Chiểu trên tạp chí *Văn học* (do Nguyễn Mộng Giác chủ trì ở nước ngoài). Công trình *Lịch sử tiếp nhận Nguyễn Đình Chiểu* [1] do chỉ giới hạn phạm vi khảo sát ở Việt Nam và cũng do khuôn khổ của một luận án nên rất tiếc đã bỏ qua bộ phận này.

Loạt bài này khởi đầu với bài viết *Độc chơi vài bài ca dao* của Nguyễn Hưng Quốc, (*Văn học* số 141&142 số 1+2 /1998). Sau đó là bài hưởng ứng của Thế Uyên với tiêu đề *Bàn thêm về Lục Vân Tiên và ca dao* với Nguyễn Hưng Quốc, sau đó cuộc tranh/ thảo luận này kéo dài đến hết năm 1998 với bài của Nguyễn Vy Khanh: *Về Nguyễn Đình Chiểu và lí luận văn học*, số 149, tháng 9-1998. Một trong những nội dung của cuộc thảo luận này là bài ca dao gây nhiều tranh cãi về những nhân vật trong sáng tác của Nguyễn Đình Chiểu: Lục Vân Tiên và Kiều Nguyệt Nga. Nhìn từ lí thuyết về người đọc thì mỗi ý kiến trong cuộc tranh luận trên đây thể hiện cho những cách đọc cách tiếp cận vấn đề khác nhau và nó góp phần tạo nên những cách nhìn đa chiều về di sản văn chương Cụ Đồ. Cách tiếp cận này đã được Lê Văn Hỷ 2017[1], Tạ Thị Thanh Huyền 2019 [5], gọi là *phản tiếp nhận*. Thực ra đây là khái niệm được Trần Đình Sử đưa ra từ 1991 trong sưu tập chuyên đề *Văn học nghệ thuật và sự tiếp nhận*, Viện Thông tin Khoa học Xã hội, để định danh những cách đọc, hiểu trái chiều, trái với định hướng chung, phổ biến của các thiết chế văn hóa thời đại quy định. Các bài viết trong cuộc thảo luận này đã đẩy xa hơn cái “lí” của sự phản tiếp nhận chứ không chỉ dừng lại ý kiến của Nguyễn Hưng Quốc và chỉ ra được rằng chính sự “xơ cứng”, “máy móc” của Nguyễn Đình Chiểu đã gây ra phản ứng này ở một bộ phận độc giả.

Bên cạnh đó công trình *Nho y Nguyễn Đình Chiểu* của Trần Văn Tích 1993 [19] là chuyên luận duy nhất cho đến thời điểm này nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu trên bình diện thầy thuốc, lương y. Ngược dòng thời gian thì thấy ở hội thảo năm 1982 về bình diện Nguyễn Đình Chiểu thầy thuốc có các bài của: Lê Trần Đức, Vũ Văn Kính, Trần Hữu Nghiệp, Nguyễn Tri Tài, Phạm Xuân Chi [11], so với hội thảo 1972 tổ chức tại Hà Nội trước đó thì chỉ có Nguyễn Đức Sự đề cập qua trong bài viết: *Quan điểm triết học trong y học và chủ nghĩa yêu nước của Nguyễn Đình Chiểu* [8]. Các dịp kỉ niệm năm 1963 cũng như thời Pháp thuộc, chủ đề này hầu như chưa được bàn luận trực tiếp.

Tôi nghĩ rằng bên cạnh các văn bản trong *Nguyễn Đình Chiểu toàn tập* thì các văn bản thơ văn Nguyễn Đình Chiểu do nhóm Đoàn Khoách, Nguyễn Thị Thanh Xuân, Cao Tự Thanh, Vũ Văn Kính,... thuộc Viện Khoa học Xã hội tại Thành phố Hồ Chí Minh nay là Viện Khoa học Xã hội vùng Nam Bộ, biên soạn chú giải hẳn sẽ cung cấp 1 góc nhìn mới: các con dân Nam Bộ hiểu và ứng xử như thế nào với các giá trị tinh thần, di sản của cha ông ở thời điểm hiện tại. Đó là trên bình diện khảo cứu văn bản, còn trên bình diện sáng tác thì Câu lạc bộ thơ Ba Tri với các văn nghệ sỹ không chỉ là người địa phương gần 20 năm nay đã có hẳn một dòng thơ lấy văn và đời của Nguyễn Đình Chiểu làm cảm hứng sáng tác. Đây là sự tiếp nối mạch cảm hứng Nguyễn Đình Chiểu trong cảm hứng sáng tạo của người đời sau mà cho đến nay chỉ có mỗi cuốn *Nguyễn Đình Chiểu trong cuộc đời*, mà công trình này xuất bản từ 1982 và năm 2017 có công trình *Lịch sử tiếp nhận Nguyễn Đình Chiểu* nhưng mảng sáng tác trên văn chưa được chú ý và cho đến nay vẫn chưa ai tiếp tục. Có thể tìm thấy các sáng tác này theo link sau: <http://nguyendinhchieu.vn/ndc.nsf/van-tho-ba-chi/tho-nguyen-dinh-chieu-18.html#>.

Khảo sát mảng sáng tác trên theo gợi ý từ bài viết *Liên văn bản hay là tiếp nhận của tiếp nhận* [20] của nhà nghiên cứu Lê Huy Bắc, có lẽ sẽ đưa đến những kết quả không kém phần thú vị.

Ngoài những khoảng trống như đã trình bày trên đây, chúng tôi nhận thấy những ý kiến trong phần Kết luận của hai luận án sau đây cũng là những ý kiến cần được suy ngẫm nghiêm túc. Đó là:

Lê Văn Hỷ trong luận án tiến sĩ đã bảo vệ thành công năm 2015 tại Học viện Khoa học Xã hội thuộc Viện Hàn lâm Khoa học Xã hội Việt Nam với đề tài *Lịch sử tiếp nhận tác phẩm Nguyễn Đình Chiểu* và sau đó năm 2017 in thành sách với tiêu đề *Lịch sử tiếp nhận Nguyễn Đình Chiểu* đã có những dự tính cho những kế hoạch nghiên cứu tiếp theo là: “Xác định mối quan hệ giữa tính vùng miền và tính thống nhất, tính toàn cộng đồng dân tộc trong trường hợp Nguyễn Đình Chiểu, và đó cũng là vấn đề chưa được giới nghiên cứu ở ta quan tâm nhiều.

Một vấn đề lớn trong tác phẩm của Nguyễn Đình Chiểu là vấn đề xung khắc và hóa giải các truyền thống văn hóa Đông - Tây; một vấn đề khác cũng cần được đặt ra khi tiếp cận Nguyễn Đình Chiểu là vấn đề ứng xử với các chuẩn mực và hệ giá trị chính thống hay vẫn còn được coi là chính thống (không chỉ là cái chính thống chính trị).

Bổ sung, cập nhật tình hình nghiên cứu mới về Nguyễn Đình Chiểu với tư cách là một tác gia văn học cuối thế kỉ XIX, trang bị thêm các tri thức về lí thuyết liên văn bản, thực dân và giải thực dân liên quan đến văn hóa văn chương để những nhìn nhận về quá trình tiếp nhận có thêm chiều sâu, xuyên suốt và hoàn thiện hơn.

Mở rộng phạm vi khảo sát thành tựu đã có của các khoa học lân cận như lịch sử, y học để làm sáng tỏ thêm một chân dung hùng vĩ của nhà nho tác gia Nguyễn Đình Chiểu. Tập trung làm rõ và sâu hơn về sự tiếp nhận và tương tác giữa con người và tác phẩm Nguyễn Đình Chiểu với các loại hình như hội họa và cải lương cũng như các loại hình nghệ thuật khác.

Tiếp tục tiến hành điều tra thêm với quy mô lớn hơn về tình hình tiếp nhận Nguyễn Đình Chiểu trong nhà trường các cấp và cả trong giới nghiên cứu văn học Việt Nam để hiểu rõ và có những đề xuất cụ thể, thiết thực hơn trong việc giải quyết tình hình tiếp nhận nhằm thoát khỏi những khó khăn như hiện tại” [1; tr.261-262]. Tiếc rằng, sự tiếp nhận Nguyễn Đình Chiểu

trong bộ phận văn xuôi quốc ngữ Nam Bộ đầu thế kỉ đã bị bỏ qua trong luận án cũng như chuyên luận sau đó của tác giả này. Năm 2019, trong luận án tiến sĩ *Nguyễn Đình Chiểu trong không gian văn hóa Nam Bộ* đã tận dụng được khoảng trống đó và đây là một trong những luận án xuất sắc nhất và có nhiều phát hiện mới về Nguyễn Đình Chiểu cho đến thời điểm này. Đến lượt mình, tác giả luận án kể trên đã phát hiện ra những khoảng trống còn lại trong nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu cho đến lúc này. Đó là: “Chúng tôi tin rằng ảnh hưởng và sự tiếp nhận đối với các sáng tác của Nguyễn Đình Chiểu với không gian văn hóa Nam Bộ không chỉ dừng lại ở giai đoạn giao thời đầu thế kỉ XX mà còn đi sâu và tiến xa hơn thế nữa. Trong phạm vi luận án này, chúng tôi chỉ có thể khảo sát được vấn đề này trong văn học giao thời đầu thế kỉ và qua một số nhân vật lịch sử đã đi vào huyền thoại và giai thoại. Chúng tôi dự kiến, trong một công trình khác dài hơi hơn, chúng tôi sẽ tiến hành khảo sát toàn diện ảnh hưởng và sự tiếp nhận các sáng tác của Nguyễn Đình Chiểu trong không gian văn hóa Nam Bộ từ cuối thế kỉ XIX cho đến nay” [5; tr.183]. Chúng tôi tán thành những dự tính trên vì nó có cơ sở và hoàn toàn có thể triển khai khả thi trong một tương lai gần.

3. Kết luận

Trong bức tranh toàn cảnh của văn học chống chủ nghĩa thực dân, văn học chống chủ nghĩa thực dân ở Việt Nam vào nửa cuối thế kỉ XIX, với lực lượng sáng tác là các nhà nho mà trong đó Nguyễn Đình Chiểu là tác giả tiên phong, chưa được nghiên cứu một cách độc lập mà vẫn được nhập chung vào với những nghiên cứu văn học yêu nước.

Mặt khác, trong khoảng 1000 công trình và bài viết, 100 luận văn thạc sĩ và đại học và 4 luận án tiến sĩ, chưa có công trình chuyên biệt nào tiếp cận Nguyễn Đình Chiểu với tư cách là một tác giả của bộ phận văn học chống chủ nghĩa thực dân. Vì vậy, nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu từ định hướng tiếp cận này sẽ có khả năng đưa ra những kiến giải mới và đem lại những nhận thức mới.

Sự thành công trong việc tiếp cận Nguyễn Đình Chiểu theo định hướng này sẽ đặt nền móng cho những nghiên cứu trong tương lai về văn học chống chủ nghĩa thực dân ở Việt Nam với quy mô lớn hơn, bao quát phạm vi rộng hơn rất nhiều.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Lê Văn Hỷ, 2017. *Lịch sử tiếp nhận Nguyễn Đình Chiểu*. Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội.
- [2] Thư mục về Nguyễn Đình Chiểu, 1982. Ty Văn hóa và Thông tin tỉnh Long An xuất bản.
- [3] Nguyễn Phong Nam, 1997. *Nguyễn Đình Chiểu từ quan điểm thi pháp học*. Nxb Giáo dục, Hà Nội.
- [4] Nguyễn Phước Hoàng, 2016. *Dạy học thơ văn Nguyễn Đình Chiểu dưới góc nhìn văn hóa Nam Bộ*. Luận án tiến sĩ Giáo dục học, chuyên ngành Lí luận và phương pháp dạy học Văn- tiếng Việt, Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam, Hà Nội.
- [5] Tạ Thị Thanh Huyền, 2019. *Nguyễn Đình Chiểu trong không gian văn hóa Nam Bộ*. Luận án tiến sĩ Văn học, Trường Đại học Khoa học xã hội và nhân văn Hà Nội.
- [6] *Mấy vấn đề về cuộc đời và thơ văn Nguyễn Đình Chiểu*, 1964. Nxb Khoa học, Hà Nội.
- [7] Nguyễn Lộc, 1999. *Văn học Việt Nam nửa cuối thế kỉ XVIII - hết thế kỉ XIX*. Nxb Giáo dục, Hà Nội. In lần đầu năm 1971.
- [8] Viện Văn học, 1973. *Nguyễn Đình Chiểu tám gương yêu nước và lao động nghệ thuật*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.

- [9] Vũ Quang Vinh - Tôn Thảo Miên, 1979. “Điểm lại vài nét tình hình nghiên cứu Nguyễn Đình Chiểu ở miền Nam trước ngày giải phóng”. *Văn nghệ Thành phố Hồ Chí Minh*, số (62), 30-3-1979, tr. 6, 12, 13.
- [10] Lê Trí Viễn, 2002. *Nguyễn Đình Chiểu ngôi sao càng nhìn càng sáng*. Nxb Giáo dục, Hà Nội. In lần đầu năm 1982.
- [11] Kỷ yếu Hội nghị khoa học về Nguyễn Đình Chiểu nhân kỷ niệm lần thứ 160 ngày sinh của nhà thơ (1822 -1982), 1984. Ty Văn hóa –Thông tin Bến Tre xuất bản.
- [12] Nguyễn Ngọc Thiện tuyển chọn và giới thiệu, 2001. *Nguyễn Đình Chiểu về tác gia và tác phẩm*. Nxb Giáo dục, Hà Nội.
- [13] Lâm Văn Bé, 2006. *Nguyễn Đình Chiểu qua lăng kính của người Pháp và người cộng sản*. <http://namkyluctinh.org/a-vhbkhaol/vbe-ndchieu%5Bn%.pdf>. Truy cập ngày 10-11-2019.
- [14] Thanh Lăng, 1967. *Bảng lược đồ văn học Việt Nam*, tập 2. Nxb Trình bày, Sài Gòn.
- [15] Sưu tập những bài báo về Nguyễn Đình Chiểu, 1971. Phủ Quốc vụ khanh đặc trách văn hóa xuất bản, Sài Gòn.
- [16] Sưu tập bổ túc các bài báo về Nguyễn Đình Chiểu, 1971. Phủ Quốc vụ khanh đặc trách văn hóa xuất bản, Sài Gòn.
- [17] Trần Ngọc Vương, 2018. *Văn học Việt Nam dòng riêng giữa nguồn chung*. Nxb Thông tin và Truyền thông, Hà Nội.
- [18] Lê Nhâm Thìn, Vũ Thanh (đồng chủ biên), 2016. *Giáo trình Văn học trung đại Việt Nam*, tập 2. Nxb Giáo dục Việt Nam, Hà Nội.
- [19] Trần Văn Tích, 1993. *Nho y Nguyễn Đình Chiểu*. An Tiêm xuất bản, Paris.
- [20] Lê Huy Bắc, 2015. “Liên văn bản hay là tiếp nhận của tiếp nhận”. *Tạp chí Khoa học Đại học Văn Hiến*, số 7, tr.19-25.
- [21] <https://www.vhu.edu.vn/Resources/Docs/SubDomain/qlkh/Lien%20van%20ban%20hay%20tiếp%20nhận%20của%20tiếp%20nhận.pdf>, truy cập ngày 13.11.2019.

ABSTRACT

Literature review of research on Nguyen Dinh Chieu – looking back and forward

Hoang Thi Cuong

Faculty of Vietnamese and Culture Vietnam, Military Science Academy

This paper uses history-function method to review the research of Nguyen Dinh Chieu from late of the nineteenth century until now and point out the main trends in different areas of the country in each period. From this literature review, we find out that the researchers have paid much more attention to the patriotic and heroic aspects of the poet's literary works, however, much less attention was paid to the anticolonial side. Nguyen Dinh Chieu was regarded as a great patriotic poet in pre-colonial era by many researchers and readers, but there are few people see him as a pioneer of Vietnamese anticolonial writer.

Keywords: History-function method, pioneer, literature, patriotic, anticolonial.